

ЕКОНОМІКА

Марія Парахіна, Тетяна Полушкіна

●

ЕКОНОМІЧНИЙ ЧИННИК У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Націогенез як наукова проблема спрямована на з'ясування умов виникнення генетично і соціально споріднених людських популяцій, їх консолідаційний розвиток і процеси історичного буття, наслідком чого стає утворення самоорганізованих, самодостатніх, самоусвідомлених людських згромаджень, які прийнято називати націями.

Тільки-но Україна виборола державну незалежність, як проблема етногенези українців стала стрижневою. Адже формування ідеології національного буття органічно поєдналося з питанням походження українців, їх етнічною історією. Самоусвідомлення себе як нації передбачає не тільки етнокультурну спільність, але й розширення єднання на економічну, соціальну та політичну сфери.

Основні економічні підвалини розвитку сучасного українського народу або українського етносу були закладені на рубежі XIX-XX століть, коли Україна перебувала у складі Російської імперії¹. Визначальними факторами стали наявність значних запасів мінеральних ресурсів, сприятливі для успішного розвитку сільського господарства кліматичні умови та вигідне для торговельних, в тому числі зовнішньоекономічних зв'язків, розташування. Багаті природні ресурси України протягом довгого часу були визначальним фактором її економічного розвитку, спрямовували його у відповідному напрямку.

На рубежі XIX-XX століть, коли Україна, хоча і як складова частина іншої держави, виступила гідним учасником на арені міжнародної торгівлі, напрямки експорту та імпорту визначились у контексті активної експлуатації природних ресурсів - сільськогосподарських та мінеральних.

Наприкінці XIX та на початку XX століть склалась основна спеціалізація української економіки, яка зумовлювалась фактором перебування України у складі великої держави імперського типу. Економіка України не розвивалась як самостійна система, вона становила складову частину економіки величезної країни з яскраво вираженою регіональною спеціалізацією. Така тенденція склалась за часів перебування українських земель у складі Російської імперії й остаточно розвинулася і зміцніла в господарській системі Радянського Союзу. Для України ця спеціалізація полягала у виробництві в першу чергу таких видів продукції: чавун, сталь, вугілля, залізна руда, важке машинобудування, окремі види сільськогосподарської продукції.

У другій половині XX століття до цього додалась високотехнологічна промисловість. Значну роль в українському радянському промисловому виробництві також посідав військовий комплекс. Частина мілітаризованої

промисловості Української РСР становила приблизно сорок відсотків². Така спеціалізація української економіки підтримувалася з центру держави, а командно-адміністративна система радянського управління успішно забезпечувала її функціонування. Незалежна українська держава на початку 90-х років отримала у спадок від радянських часів економіку, яка була великою мірою інтегрована в загальносоюзну і залежна від зв'язків з іншими регіонами колишнього СРСР. Перед розпадом СРСР 2000 найбільших українських підприємств перебували у підпорядкуванні загальносоюзних міністерств, і лише приблизно одна п'ята частина української промислової продукції набувала вигляду кінцевого завершеного продукту на території України. Відповідно, розрив союзних зв'язків став болісним моментом для економіки новоствореної держави.

Україна отримала незалежний статус, маючи застаріле виробниче обладнання, а також надзвичайно енергоємне виробництво. В умовах економічної кризи 90-х років оновлювати виробничі фонди було неможливо. В жодній країні світу в мирний час не відбувалося такого падіння економічних показників. Радянська командно-адміністративна система, екстенсивним методом експлуатуючи і спустошуючи українські запаси природних енергоносіїв, фактично підірвала основи, на яких могла б ґрунтуватися самостійність і самодостатність сучасної української економіки. Тепер Україна, яка раніше була найбільшим в Союзі експортером газу і одним з найбільших постачальників вугілля, змушена закуповувати ці енергоносії за кордоном, витрачаючи значну частину валютних ресурсів. Радянська політика суттєвою мірою позбавила незалежну Україну важливої частини економічної бази - власних енергоресурсів.

Зростання обсягів виробництва в першу чергу пов'язано з такими видами конкурентоспроможної продукції, як труби у чорній металургії, літаки, судна, автомобілі - у машинобудуванні, трикотажні вироби - у легкій промисловості, азотні мінеральні добрива - у хімічній та нафтохімічній промисловості тощо.

Збільшився випуск продукції кінцевого споживання, особливо призначеної для внутрішнього ринку. Протягом 2000-2003 рр. випуск продукції машинобудівної промисловості зріс на 107,1 відсотка. У 2003 р. істотно зросли обсяги виробництва наукоємних галузей транспортного машинобудування.

Попри певні успіхи останніх років, у промисловості залишаються відкритими численні проблеми, зокрема пов'язані із необхідністю подальшої розробки і змін нормативно-правової бази, що регулює діяльність у цій сфері, та інноваційного розвитку галузі.

Економічна стабілізація в державі має бути пов'язана із зростанням ролі соціальної політики. Зокрема Державний бюджет на 2005 рік є найбільш соціально орієнтованим за весь період незалежності. Працюючи над бюджетом, уряд намагався в першу чергу вирішити такі завдання: усунення розбалансованості бюджету та досягнення його бездефіцитності, припинення нарощування боргів України, забезпечення рівності умов оподаткування, встановлення справедливих пенсій, наближення до рівня достойної заробітної плати, подолання бідності, боротьба з корупцією, реалізація нової політики підтримки бюджетних секторів.

Бюджет передбачає поліпшення оплати праці у державному секторі. Середня заробітна плата працівників державної сфери збільшиться на 57%, одночасно збільшується диференціація розмірів окладів цих працівників - вона зростає у 3,3 разу. У новому бюджеті було передбачено зрівняння розміру мінімальної заробітної плати з мінімальною пенсійною виплатою. Також очікується збільшення протягом року розміру мінімальної зарплати на 40%. Законом «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік»³ передбачається зменшення розриву в оплаті праці в економіці та бюджетній сфері.

Закон реалізує нову політику щодо роботи бюджетних секторів. Зокрема, аграрний сектор отримує можливість залучити додатковий ресурс на різного роду програми на 1 мільярд 300 мільйонів гривень.

Сільське господарство було однією з основних, якщо не головною економічною

підвалиною зародження та розвитку українського народу. Тому проблема земельних відносин традиційно в Україні має надзвичайно важливе значення. Україна переважає будь-яку з європейських країн за кількісними та якісними показниками земельних ресурсів у співвідношенні з чисельністю населення, проте на сучасному етапі є неконкурентоспроможною у порівнянні з тими ж країнами. Криза в аграрному секторі проявилася у значному падінні виробництва.

Земля є об'єктом власності українського народу, проте за радянської доби було ліквідовано таке основне підґрунтя ефективності сільського господарства, як приватну власність на землю. Реформування відносин власності в пострадянський період зумовило необхідність земельної реформи⁴.

Перший етап реформування земельних відносин, коли відбулась інвентаризація земель, їх роздержавлення і передача у власність юридичним особам, припав здебільшого на середину 90-х років. Етап паювання та приватизації землі було завершено до 2001 р., визначено власників і землекористувачів, якими стали 22 млн. українських громадян⁵. Після приватизації земельних фондів у 2001 р. у державній власності залишилося 49,7% всіх земель. Відбулося паювання 26,4 млн. га земель, що були передані в колективну власність 11419 підприємствам⁶.

Двадцять перше століття - це час становлення нових відносин у сільському господарстві, побудованих на принципах приватної власності та ринкової економіки. Новий Земельний кодекс України, прийнятий 25 жовтня 2001 року, завершив законодавче оформлення принципів відносин власності в аграрному секторі. Цей кодекс закріплює землю у власності людей, які протягом 1994-2001 рр. одержали на це право. Продовженням законодавчого процесу в сфері земельних відносин став прийнятий 22 травня 2003 р. Верховною Радою України «Закон про землепорядкування», який встановлює правові та організаційні основи діяльності в сфері землеволодіння та землепорядкування. Відповідно до принципів нового Земельного кодексу приймаються нормативно-правові акти, що мають забезпечувати та регулювати подальший розвиток земельної реформи, зокрема реалізацію на практиці права власності на землю у питаннях її купівлі-продажу.

Юридичне оформлення підвалин економічного розвитку незалежної України розпочалося у Законі «Про економічну самостійність Української РСР» від 3 серпня 1990 р., який створювався на основі Декларації про державний суверенітет України. У ньому було визначено зміст, мету і основні принципи економічної самостійності України як суверенної держави, механізм господарювання, регулювання економіки і соціальної сфери, організації фінансово-бюджетної, кредитної та грошової системи України. Проте якість законодавчого процесу української держави виявилася незадовільною і потребує поліпшення. Нормативно-правова база, яка регулює економічні відносини в країні, а також сферу зовнішньоекономічних зв'язків, формувалась в Україні дуже повільно. Протягом більше десяти років незалежності не було системи логічно завершеного законодавчого забезпечення, відбувались і відбуваються зміни чинного законодавства.

Загалом для української економічної політики одним з першочергових завдань є політико-правове забезпечення макро- і мікроекономічного середовища, яке формує стимули для ефективної економічної діяльності, а також забезпечення інституціональної інфраструктури - прав власності, законності та правопорядку, а також норм, які заохочують ефективне довготермінове інвестування⁷.

Однією з основних підвалин економічного розвитку української нації має стати встановлення та розвиток взаємовигідних економічних зв'язків з іншими країнами, а також захист економічних інтересів своєї країни.

Сучасна експортно-імпортна структура української зовнішньої торгівлі відображає загальні вади української економіки, реформування якої проходило повільно та непослідовно. У сучасному постіндустріальному світі головний акцент ставиться на високотехнологічну продукцію та інтенсивне зростання обсягів сфери послуг.

Загалом протягом 2000-2003 рр. можна говорити про високі темпи зростання

експорту товарів, який збільшився майже вдвічі. Серед позитивних тенденцій варто відзначити прискорення темпів зростання експорту машинобудівної продукції, проте її споживачами залишаються країни СНД, тоді як держави з розвинутою економікою самі є постачальниками машинобудівної продукції в Україну⁸.

Надзвичайно важливою проблемою економіки України, зокрема її зовнішньоекономічних зв'язків, є необхідність імпорту у значних обсягах таких видів енергоносіїв, як нафта та природний газ. Цією проблемою українська держава завдячує командно-адміністративній системі радянської економіки, коли штучно створювався більший за необхідний економічний взаємозв'язок регіонів і взаємозалежність економіки різних республік. При наявності в радянській державі великих запасів енергоносіїв і внутрішніх низьких цінах на них в Україні було сформовано надзвичайно енергоємне виробництво, яке використовувало в першу чергу нафтогазові види палива, а не донецьке вугілля. При цьому в Україні весь час скорочувався видобуток вугілля і використання атомної енергії, яка дискредитувала себе у зв'язку з чорнобильською трагедією. Україна має одне з найенергоємніших виробництв у світі, а запроваджувати енергозберігаючі технології в період реформування української незалежної економіки було неможливо через брак коштів в умовах загальної економічної кризи.

Напрямки зовнішньої торгівлі України також склалися достатньо давно. Можна навіть казати про те, що їх підвалини було започатковано ще в імперський період. На початку XX століття основний товарообіг України був із іншими регіонами імперії, в радянські часи - з республіками СРСР. У нинішній час найбільший обсяг імпорту та експорту української держави припадає на країни СНД та Балтії.

Близько тридцяти відсотків експортно-імпортних зв'язків України припадає на країни Європи. Протягом останніх років при збереженні загальних тенденцій в географічній структурі зовнішньоторговельних зв'язків України спостерігаються деякі зміни: скорочується товарообмін з країнами СНД та Росією - основним економічним партнером України, при цьому зростають обсяги експорту до інших регіонів, зокрема до європейських держав.

Загалом внаслідок повільного реформування економіки в українській державі зовнішньоекономічні зв'язки активніше розвивалися в тих напрямках, які були започатковані за радянських часів. Хоча на сучасному етапі українська економіка поступово відходить від старої радянської моделі.

Протягом 1996-2003 рр. обсяги зовнішньоторговельного обороту України та країн ЄС збільшилися з 12,9% до 22,5% від загальної суми, в абсолютних показниках це становить відповідно від 4,9 млрд. дол. до 10,4 млрд. дол. США. Серед країн сучасного ЄС основними торговельними партнерами України є Німеччина, Італія та Великобританія, Польща, Угорщина та Словаччина. У прагненні розширювати сферу зовнішньої торгівлі Україна підписала за станом на 18 лютого 2004 р. 23 двосторонніх протоколи з доступу до ринків товарів та послуг: з Мексикою, Уругваєм, Новою Зеландією, Канадою, Південною Кореєю, Словенією, Латвією, Грузією, Індією, Угорщиною, ЄС, Чехією, Словаччиною, Болгарією, Кубою, Ізраїлем, Естонією, Польщею, Таїландом, Бразилією, Швейцарією, Парагваєм, Малайзією.

У сучасній світовій торгівлі спостерігаються процеси, в результаті яких провідне значення отримує торгівля інформацією та послугами, науково-технічна та виробнича кооперація, тоді як необхідно констатувати, що економічні відносини України з розвиненими державами ще не вийшли на цей рівень.

Загалом слід зазначити, що основні проблеми в сфері економіки, з якими зіткнулася незалежна українська держава і які на сучасному етапі не вдалося повною мірою вирішити, сформувалися ще під час перебування України в складі СРСР і навіть Російської імперії. Зокрема ще на початку XX століття було закладено напрямки розвитку української економіки, які тривалий час залишалися пріоритетними: важка промисловість, у тому числі металургійна та машинобудівна, кам'яновугільна промисловість, велика роль завдяки сприятливим природним умовам відводилася сільському господарству.

На рубежі XIX-XX ст. склались основні особливості і структура українських експортно-імпортних зв'язків із домінуванням в експорті продукції сировинної спрямованості та першого ступеня обробки, а в імпорті - високотехнологічної продукції. І тоді, і зараз велику роль в імпорті відіграють товари легкої промисловості. Тісні економічні зв'язки в межах єдиної держави в попередні часи зумовлюють те, що зараз головними торговельними партнерами України є держави колишнього Радянського Союзу. Хоча ця тенденція поступово долається, і географічні межі торговельних відносин України розширюються.

Особливості функціонування великої мультинаціональної держави зумовлювали таку модель економічного розвитку, коли одні регіони піднімалися за рахунок інших, була сформована їх чітка спеціалізація. Ця модель передбачала тісний взаємозв'язок, навіть взаємозалежність регіонів, яка часто створювалася штучно⁹. Ще в радянські часи економіка України була орієнтована на споживання енергоносіїв з інших союзних республік. І однією з найважливіших створених таким чином проблем зовнішньої торгівлі є необхідність імпортування у великих обсягах нафти та природного газу, що потребує значних валютних витрат, ускладнює дотримання позитивного балансу у сфері зовнішньої торгівлі.

Основні економічні підвалини, на яких має ґрунтуватися розвиток української нації, базуються на багатьох факторах. І одним з найважливіших, поруч із всім вищесказаним, є підвищення самодостатності вітчизняної економіки, зростання, наскільки це можливо на сучасному етапі цивілізаційного розвитку, її незалежності від зовнішніх чинників. Історично сформована залежність української економіки від енергетичних поставок з інших країн виснажує фінансові ресурси країни, які могли б спрямовуватися на інноваційний розвиток, адже саме інновації є обов'язковою умовою перетворення українського виробництва на конкурентоспроможне як на внутрішньому ринку, так і на зовнішньому. Спостерігається надзвичайно низький рівень продуктивності при величезних потенційних можливостях традиційно базової для України галузі - сільського господарства. Для нього залишаються актуальними проблеми становлення відносин власності та інноваційного розвитку. Потребує подальшого поліпшення фінансова система. Вітчизняна економіка ще не пододала ті всеохоплюючі кризові явища, які зумовлені тривалим перебуванням України у складі СРСР і Російської імперії.

Успішний економічний розвиток нації неможливий без належного законодавчого та нормативного забезпечення, тоді як в Україні система нормативно-правових актів, які регулюють не лише економічні відносини, але й усі сфери життя, перебуває на стадії формування. Для української економіки все ще актуальні проблеми належного законодавчого забезпечення відносин власності в усіх сферах економічної діяльності, податкового навантаження на суб'єкти виробничої та підприємницької діяльності, власне стягнення податків. Постійно приймаються нові закони, які можуть суперечити вже існуючим, скасовуються старі нормативні акти. Це створює ситуацію нестабільності, що не сприяє економічним відносинам всередині країни і стає на заваді налагодженню зовнішньоторговельних відносин, зокрема привабливості інвесторів. Неврегульованість у законодавчій сфері та високий рівень корупції підтримують негативний імідж України на світовій арені, зокрема в сфері зовнішньоекономічного співробітництва. Існує безпосередній зв'язок між створенням демократичної правової держави та її ефективною економічною політикою, тому економічні перетворення в нашій країні мають відбуватись у контексті загальної демократизації, законотворчого процесу, який забезпечить успішне функціонування державних інституцій, приватних структур та забезпечення прав і можливостей кожної особистості.

Джерела та література:

¹ Коропецький І.С. Дещо про минуле, недавнє минуле та сучасне української економіки. - К.: Либідь, 1995. - С. 44.

² Врублевський В., Хорошковський В. Український шлях. Начерки: геополітичне становище та національні інтереси України. - К., 1997. - С. 114.

³ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік»// Урядовий кур'єр. -2005. - 31 березня. - №58. - С. 4-23.

⁴ Корнієнко В. В. Здійснення земельної реформи в Україні (1990-2002). Історичні уроки та наслідки. - Автореф... канд. іст. наук. - Луганськ, 2003. - 20 с. - С. 13.

⁵ Завальнюк О. М., Рибак І. В. Новітня аграрна історія України. - Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2004. - С. 235.

⁶ Барановська Н. П., Верстюк В. Ф., Віднянський С. В., Герасимчук М. С., Горбик В. О. Україна: утвердження незалежної держави (1991-2001). - К., 2001. - С. 243.

⁷ Барановський Ф. В. Економічна політика держави: політологічний аспект. - Автореф... канд. політ. наук. - К., 1999. - 22 с. - С. 14.

⁸ Там само.

⁹ Литвин В.М. Україна: досвід та проблеми державотворення (90-ті роки ХХ ст.) / НАН України; Інститут історії України / Під ред. В.А. Смолія.- К.: Наукова думка, 2001. - С. 161.

Володимир Савченко

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РОЗВИТОК І ЙОГО ОБГРУНТУВАННЯ У КОРОТКОСТРОКОВИХ ПРОГРАМНИХ ДОКУМЕНТАХ РЕГІОНУ

Забезпечення сталого регіонального соціально-економічного розвитку на основі підвищення ефективності та інтенсифікації виробництва неможливе без залучення і раціонального використання інвестицій. Управління інвестиціями, необхідними для реалізації конкретних заходів, здійснюється регіональними органами влади. Проте не завжди в програмних документах чітко вказано інвестиційні пріоритети, виявлено першочергові заходи з поліпшення інвестиційного клімату конкретної території, обгрунтовано ефективність впровадження проектів.

Інвестиції виступають об'єктом дослідження в роботах багатьох українських вчених. Зокрема залучення інвестицій в регіональний розвиток розглянуто в працях І.Лукінова, М. Долішнього, С. Романюка, П. Орлова та ін. Але програмно-цільові методи управління інвестиційним розвитком недостатньо широко висвітлені в цих та деяких інших роботах. Тому метою даної статті є розробка методичних положень складання розділу «Інвестиції» короткострокової програми соціально-економічного розвитку регіону.

Головною метою цього розділу є сприяння створенню соціально-економічних, організаційних, правових умов для забезпечення стійкого розвитку економіки і соціальної сфери регіону на основі постійного відтворення та ефективного використання природно-ресурсного і науково-технічного потенціалів, розгортання підприємництва, підвищення рівня життя населення, розв'язання екологічних проблем.

Головні завдання розділу спрямовані на розвиток та підтримку інвестиційної діяльності, створення організаційно-економічних умов для її розвитку і формування механізму регулювання та координації, які сприятимуть:

- максимальному поєднанню інтересів суб'єктів інвестиційної діяльності та відповідних адміністративно - територіальних одиниць, впровадженню ефективного державного регулювання у сфері інвестування;
- використанню регіональних особливостей і вигідного географічного положення, природно-ресурсного потенціалу;
- стимулюванню підприємницької ініціативи за рахунок власних фінансових, майнових, трудових, інтелектуальних ресурсів території;
- забезпеченню продуктивної зайнятості населення шляхом створення нових